

ЗА ЕДИН СРЕБЪРЕН ПРЪСТЕН-ПЕЧАТ ОТ ТЪРНОВО

Константин Тотев

При разкопките на комплекса край търновската църква “Св. 40 мъченици”, извършени от Ат. Попов в периода 1974 – 1984 г., е открит интересен сребърен пръстен, намерил досега място само като илюстративен материал в няколко публикации и албуми, осветляващи различни страни от материалната и духовната култура на столицата¹. Въпреки това находката позволява да се направят важни наблюдения за предназначението и разпространението на тази група пръстени-печати, като създава възможности за изясняване на техния произход и датировка. Тези въпроси привличат вниманието ни към този паметник² (обр. 1).

Най-общо по форма, размери и начин на изработка пръстенът се отделя от този вид творби³, открити при разкопките на редица крепости, селища и некрополи, свързани с живота по българските земи през годините на Второто българско царство. На първо място трябва да отлебежим, че той е изпълнен чрез отливане от сребро с тегло 11,52 гр. Масивната халка от външната страна е оформена с пъпковидна украса, която вследствие на продължителна употреба е придобила полигонална форма. Раменете встрани от високо издигнатата плочка на пръстена са украсени с гравирани прави линии. Самата плочка представлява осмостенна пирамида, обърната с малката си основа към халката, и се съединява с нея чрез шлиц (обр. 1). Голямата основа на плочката, служила за работна повърхност на пръстена-печат, е износена вследствие от дългата употреба и е придобила овална форма. Върху нея чрез отнемане на фона е изобразена изправена лъвска фигура в ход надясно, обрамчена с ластари от силно изтрит повлек. Всички тези наблюдения, отнасящи се до оформянето на отделните части на пръстена и най-вече на работната му повърхност, позволяват до известна степен да свържем неговата изработка и предназначение с една по-рядка група сфрагистични находки, каквито например са миниатюрните печатчета с пирамидална, конусовидна или полусферична форма⁴.

Групата на пръстените-печати, открити на територията на средновековна България, за съжаление не предлагат точни успоредици на разглежданата находка. Все пак най-близки по форма на търновския пръстен са тези, които са принадлежали на Петър епикерний и Теодор примикюр, и един, съвсем наскоро открит, сребърен пръстен от гроб № 41 на некропола при търновската църква "Св. 40 мъченици"⁵. Докато при първите два пръстена лъвските глави, фланкиращи плочките, са добре изразени чрез обемната пластична моделировка, при разглеждания екземпляр те преминават в обикновени пъпки върху халката подобно на новоотрития пръстен от църквата "Св. 40 мъченици". При разглеждането на всички известни у нас златни и сребърни пръстени-печати, които по един или друг повод са били предмет и на нашите занимания, става ясно, че формата и украсата на разглеждания пръстен е твърде рядко срещана сред тази група паметници, разпространени по средновековните български земи.

Широкото разпространение и популярност на пръстените-печати във византийския свят през къснопалеологовата епоха предлага възможности за някои по-близки и сполучливи успоредици. Става въпрос най-вече за съвсем идентична група находки, открити на територията на средновековна Сърбия и датирани от изследователите най-общо в границите на XIV – XV в⁶. При тях прави впечатление сполучливото съчетание на богатата украса, от една страна, и утилитарното предназначение на пръстена от друга, тъй като тук работната повърхност е най-добре изявена и орнаментирана (обр. 2). Може да се забележи и едно подчертано разнообразие на формата на печатащата повърхност, която през XV – XVI в. изглежда вече е била повлияна до голяма степен от модните тенденции на този вид ювелирни изделия от Западна Европа (обр. 2).

По форма пръстенът от църквата "Св. 40 мъченици" държи точна връзка с два сребърни пръстена с лъвски изображения от Белградския музей, датирани в края на XIV – XV в⁷. Поразително сходство бележи най-вече единият от тях, който е много добре запазен и позволява съвсем точно да възстановим важни детайли от първоначалната форма и украса на разглеждания от нас сребърен пръстен-печат (обр. 1, 2). На първо място без колебание можем да твърдим, че неговата работна повърхност е имала октагонална форма, която заедно с лъвското изображение, фланкирано от ластари,

го правят напълно идентичен на пръстена от Белградския музей⁸. Фигурата на лъва е показана в почти изправена поза, стъпила здраво върху задните си лапи. Тя е с твърде едра за пропорциите на тялото изправена глава, отворена уста и дълговидно отбелязано око. При сръбския паралел добре личат и следите от гънките на шията. Опащата и при двете лъвски изображения е разтроена в добре позната декоративна палмета (обр. 1, 2). Иконографията на лъвските фигури е напълно еднаква с иконографията от реверса на второто билоново монетосечене (1380 – 1382) на цар Иван Шишман⁹ (обр. 3). Ластарите на обрамчващата украса излизат от всеки един ъгъл на работната плочка на разглежданите пръстени. При халката на сръбския екземпляр добре се вижда симетрично разположената пълковидна украса спрямо плочката, която на нашия пръстен е силно заличена (обр. 2).

Важно значение за изработването и на двата пръстена-печати е отнемането на фона при изпълнението на лъвската фигура и украсата покрай нея, вследствие на което изображенията добре изпъкват при отпечатване върху различни пластични материали (обр. 1). За разлика от тях при другите известни пръстени-печати украсата и надписите са били нанесени чрез гравирание. Тези съображения създават възможност още по-тясно да свържем изработката на двата пръстена. Засега, както вече казахме, подобни находки от средновековна България не са ни известни. Ето защо ние сме склонни да приемем, че разглежданият сребърен пръстен, открит при комплекса на църквата “Св. 40 мъченици”, е бил изработен в края на XIV, дори в началото на XV в. Вероятно този род пръстени-печати намират своето по-широко разпространение през къснопалеологовата епоха. В това отношение изтъкнатите характерни белези за тази група находки, стояща в някои отношения близко до различни по-редки видове подпечатващи пособия, досега не са отбелязвани и свързвани с общокултурните взаимоотношения на Балканите през XIV – XVI в. Тяхното проследяване е възможно в бъдеще да послужи за локализиране на някои центрове на приложното изкуство по онова време.

БЕЛЕЖКИ

¹ Попов, Ат. Търновската Велика Лавра. – В: Велико Търново в историческата съдба на българския народ. В. Търново, 1985, табл. VI; Художествените занаяти в Търнов. – В: Културата на Средновековния Търнов. С., 1985,

табл. I₁₂; **Попов, Ат., Н. Генчев.** Велико Търново. Средновековна и възрожденска култура. С., 1986, обр. 61.

² Възможността да работя с този интересен пръстен и сведенията за него дължа на колегата К. Дочев, участвувал дълги години в проучванията на комплекса. Находката е открита на 6.08.1980 г. и е заведена с пол. инв. № 3484.

³ Основните размери на пръстена, характеризиращи неговата форма, са следните: обща височина – 30,6 мм, външен диаметър на халката – 25,3 мм, вътрешен диаметър на халката – 20,5 мм, елипсовидна плочка – 13,9 x 15 мм, височина на плочката – 3,5 мм, височина на работната част на пръстена – 7,9 мм, дебелина на халката – от 1,7 до 2,7 мм (в зависимост от запазеността на пъпковидната украса), ширина на халката – от 5,4 до 6 мм.

⁴ **Тотев, К.** Метални (пирамидални и конусовидни) печати от Средновековна България. – В: Проблеми на прабългарската история и култура, т. 3, Шумен, 1998 г.

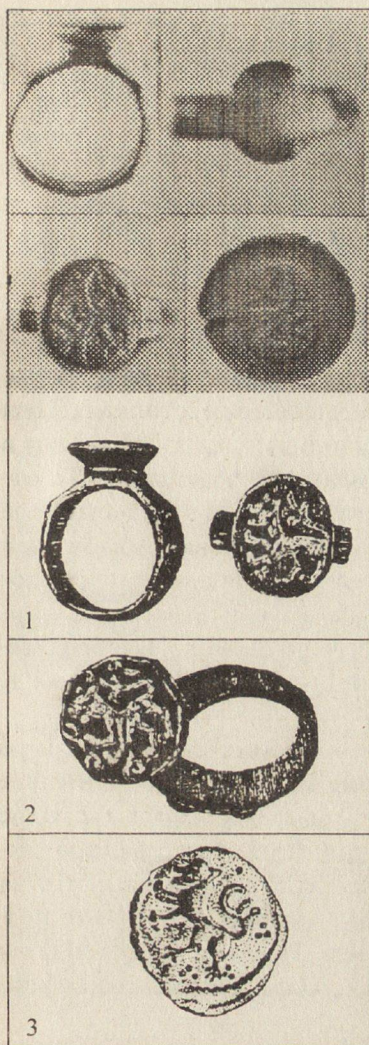
⁵ **Иванов, Й.** Старобългарски и византийски пръстени. – ИБАД, т. II, 1911, обр. 1; **Тотев, К., Ив. Чокоев.** Златни и сребърни пръстени-печати от територията на Балканския полуостров. – Известия на историческия музей Кюстендил, т. V, част 2, 1998; Разкопки на църквата “Св. 40 мъченици”. – Археологически открития и разкопки през 1992 – 1993 г. В. Търново, 1994, с. 105–106.

⁶ Исторја применѐне уметности код Срба. Београд, 1977, обр. 78, 83, 84, 88, 89, 90; **Милошевић, Д.** Уметност у средњовековној Србији од 12 до 17 в. Београд, 1980, обр. 226, 227, 228, 233, 234, 235.

⁷ Исторја применѐне уметности..., обр. 90; **Милошевић, Д.** Цит. съч., обр. 233.

⁸ Исторја применѐне уметности..., обр. 90.

⁹ **Юркова, Й., Вл. Пенчев.** Български средновековни печати и монети. С., 1990, с. 172, 235, обр. 132-а.

Обр. 1. Сребърен пръстен-печат от комплекса край търновската църква "Св. 40 мъченици" – края на XIV – началото на XV в.

Обр. 2. Сребърен пръстен-печат от Белградския музей – XIV – XV в.

Обр. 3. Билонова монета на Иван Шишман с лъвско изображение (реверс), датирана в периода 1380 – 1382 г.